

РІДНА

Щомісячний науково-педагогічний журнал
ISSN 0131-6788

ЧЕРВЕНЬ

2011 ШКОЛА

До проблеми розвитку творчих можливостей студента у процесі загальнопедагогічної підготовки

Валентина КИСІЛЬОВА-БІЛА,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри змісту і методики початкового навчання Криворізького державного педагогічного університету

У зв'язку з модернізацією системи вищої педагогічної освіти в Україні професійна підготовка майбутнього вчителя початкових класів сьогодні потребує більш детальних досліджень, корекції та оновлення, спрямування на досягнення світового рівня. У контексті реалізації цих завдань важливого значення набуває підготовка студентів педагогічних ВНЗ до творчої педагогічної діяльності, забезпечення якої залежить насамперед від наявного рівня розвитку їхніх творчих можливостей.

Педагогічної творчості, як і педагогічної майстерності, можна навчити. Ця проблема набула позитивного напрямку розвитку в сучасній науковій думці, завдячуючи дослідженням таких відомих педагогів і дослідників, як Ф.А.В. Дистервег, К.Д. Ушинський, С.Т. Шацький, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, В.І. Загвязинський, І.А. Зязюн, С.О. Сисоєва, В.А. Кан-Калик, Н.В. Кичук, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, М.Д. Нікандров, Я.О. Пономарьов, М.М. Поташник, В.В. Рибалка, О.Я. Савченко, В.А. Семиченко, П.І. Шевченко.

Серед психологів і педагогів є різні погляди на підготовку майбутніх учителів до педагогічної творчості. Її розглядають як розвиток педагогічного мислення і педагогічної активності (В.О. Слассьонін, В.В. Сагарда, Ю.К. Чабанський, Г.І. Щукіна); педагогічної креативності (В.О. Лісовська, В.А. Крутецький, М.М. Поташник); здібностей до прогнозування, імпровізації, інноваційності (І.А. Зязюн, В.А. Кан-Калик, З.С. Левчук, М.Д. Нікандров); як формування творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя (В.І. Андреев, Н.В. Кичук, Л.М. Лузіна, В.В. Рибалка); контекстне навчання (І.С. Дмитрик, Б.Д. Красовський, П.І. Шевченко); формування і розвиток творчих здібностей, вивчення обдарованості (В.О. Моляко, П.С. Перепелиця, М.О. Холодна, Н.Г. Каневська); як підготовку до науково-дослідної діяльності (І.М. Гуткіна, І.П. Івановська, А.І. Сологуб).

Особливої уваги заслуговує дослідження С.О. Сисоєвої, яка розглядає підготовку вчителя до педагогічної творчості як невід'ємну складову загальнопедагогічної підготовки, якій інваріантно властиві такі специфічні функції: когнітивна, діагностична і процесуальна [5, с. 135].

Мета нашої статті полягає в тому, щоб з'ясувати, чи можливо навчити кожного студента вищого педагогічного навчального закладу педагогічної творчості. Науковці стверджують, що важливу роль при цьому відіграє наявність внутрішнього потенціалу студента.

Насамперед потрібно визначити, яким рівнем творчих можливостей повинен володіти абітурієнт, який вступає до педагогічного ВНЗ, щоб його можна було навчити педагогічної творчості у процесі загальної педагогічної підготовки. Йтиметься про необхідність виявлення наявних у майбутнього вчителя початкових класів внутрішніх передумов до творчості (педагогічної креативності – відповідно до дослідження В.О. Лісовської) та деяких характерологічних рис особистості.

Педагогічна креативність – це потенційна готовність до нестандартної продуктивно-перетворювальної педагогічної діяльності, яка є складним структурним утворенням комплексу здібностей (загальних, творчих, спеціальних, прикладних) [3, с. 6]. Щоб виявити в абітурієнтів потенційну готовність до нестандартної продуктивно-перетворювальної діяльності під час вступу до вищого педагогічного закладу доцільно визначити рівень розвитку їх творчого потенціалу, який ми розглядаємо як необхідну умову підготовки до педагогічної творчості.

Загальновизнано, що *потенціал* – це приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявлятися за певних умов.

Творчий потенціал – це особистісні утворення, специфіка когнітивної сфери, нейрофізіологічні задатки особистості, що забезпечують її творчу активність, тобто не стимульовану зовні пошукову та

перетворювальну діяльність [5]. Творчий потенціал визначає креативне ядро особистості, тому цю дефініцію доцільно використовувати, на нашу думку, тоді, коли йдеться власне про психологічний аспект дослідження зазначеної проблеми.

У педагогічних дослідженнях широко використовують цей термін і визначають *творчий потенціал* як багатоелементну структуру, яка охоплює комплекс здібностей, особистісні якості, емоційно-вольове забезпечення [1]. Таке трактування передбачає не тільки посилені розвиток певних здібностей, а й розвиток мотивів, характерологічних особливостей, які, інтегруючись з психічними процесами і здібностями, зумовлюють здатність особистості до творчої діяльності. З огляду на сказане вище очевидно, що відбувається розширення обсягу поняття «творчий потенціал». Це в свою чергу приводить до висновку про необхідність зовнішнього стимулювання творчої активності, щоб впливати на розвиток характерологічних рис та мотивів особистості з метою забезпечення розвитку її творчого потенціалу.

Щоб розмежувати психологічний і педагогічний аспекти дослідження творчої діяльності, дослідники цієї проблеми (В.І. Андреев, О.Н. Лук, Н.В. Кичук, Н.Т. Петрович, Я.О. Пономарьов, М.М. Поташник) вважають за необхідне використовувати термін «творчі можливості».

Творчі можливості – це відносно самостійна, динамічна система творчих якостей особистості, пов'язана з інтелектом, умовами розвитку, яка формується, розвивається та виявляється у творчій діяльності і забезпечує розвивальну взаємодію з навколишньою дійсністю. Творчі можливості особистості реалізуються не тільки в предметній діяльності, а й у процесі всього життя, самореалізації як засобу самоствердження, самовираження та саморозвитку. Система творчих якостей особистості була чітко розділена С.О. Сисоєвою на такі чотири підсистеми: спрямованості, характерологічних особливостей особистості, творчих умінь та індивідуальних особливостей психічних процесів [там само].

Поняття «творчі можливості» є ширшим, ніж «творчий потенціал», а визначення їх рівня розвитку передбачає обов'язкове врахування наявного рівня розвитку творчого потенціалу як креативно-го ядра творчої особистості.

В.І. Андреев, якому належить значний внесок у розвиток наукового напрямку виховання і самовиховання творчої особистості, розробив методику оцінювання рівня розвитку творчих можливостей особистості. Ця методика успішно застосовується на педагогічному факультеті Криворізького державного педагогічного університету. Студенти першого курсу спеціальності «Початкове навчання» з додатковими спеціальностями «Психологія», «Англійська мова» та «Фізичне виховання» проходять тестування на виявлення наявного рівня творчих можливостей (творчого потенціалу – за назвою

цієї методики). Сам автор методики стверджує, що «саморозвиток особистості неможливий без самопізнання, самооцінювання рівня, характеру розвитку здібностей та інших особистісних якостей» [1, с. 3], і пропонує в пакеті з десяти тестових методик здійснювати паралельно дві процедури – *оцінювання і самооцінювання* особистісних якостей з метою забезпечення високої об'єктивності тестування.

Особливістю тесту на оцінювання рівня творчих можливостей особистості є те, що він дає змогу виявити як найсильніші, так і найслабші якості, тобто дає змогу діагностувати цілий спектр здібностей, характерологічних рис особистості та «побачити» профіль відповідних особистісних якостей. У цьому тесті автор використовує 9-бальну шкалу самооцінювання вираженості особистісних якостей (частоти їх прояву), які в сукупності і характеризують рівень розвитку творчих можливостей особистості:

- 1 бал – дуже низький рівень розвитку;
- 2 бали – низький;
- 3 бали – нижчий за середній;
- 4 бали – трохи нижчий за середній;
- 5 балів – середній;
- 6 балів – трохи вищий за середній;
- 7 балів – вищий за середній;
- 8 балів – високий;
- 9 балів – дуже високий рівень розвитку [1].

Проведене нами дослідження з виявлення рівнів розвитку творчих можливостей і типів творчої особистості студентів першого курсу педагогічного факультету (2001, 2002, 2006, 2008, 2010 роки вступу) дало змогу зробити висновки про зростання кількості абітурієнтів з рівнем розвитку творчих можливостей трохи вищим за середній і вищим за середній: від 32% до 36,4% та від 14,3% до 36,4% відповідно – і зменшується кількість студентів із середнім рівнем розвитку творчих можливостей – з 42,8% до 19,7%. Переважає змішаний профіль творчої особистості. Якщо у 2001 р. яскраво виражений однорідний («чистий») тип творчої особистості мали 50% першокурсників, то в 2002 – 42,6%, в 2006 – 35,7%, в 2008 – тільки 22,5%, в 2010 – 31,8%. Серед «чистих» типів творчої особистості найбільше оптимістів (21,3%), на другому місці – вимогливі й інтелігентні (16,3%), на третьому – енергійні (10%), на четвертому – авторитетні, комунікабельні й лідери (6,3%), на п'ятому – практики (5%), на шостому – гнучкі (3,8%), на сьомому – незалежні й реформатори (2,5%), на восьмому – евристи, принципові, революціонери (1,3%). Поодинокі випадки, коли у змішаному типі творчої особистості переважають такі необхідні для творчої педагогічної діяльності якості, як здібності до евристики, новаторства, реформаторства, конкуренції (від 3,5% до 8,8%).

За результатами тестування кожен студент може побудувати свій власний профіль творчих якостей особистості та визначити, до якого типу він належить (за найвищим рівнем розвитку відповідної якості).

Створюючи діаграму профілю творчих якостей своєї особистості, студент має можливість проаналізувати, над розвитком яких якостей йому необхідно працювати, щоб бути готовим до педагогічної творчості. Ця інформація дуже корисна для наставника академічної групи, на якого в умовах організації навчального процесу за кредитно-модульною системою покладаються сьогодні великі зобов'язання у становленні майбутнього спеціаліста. Така інформація потрібна й викладачам циклу психолого-педагогічних та профілюючих дисциплін факультету. Адже саме вони створюють у процесі навчання те освітнє середовище для кожного студента, в якому формується його здатність до педагогічної творчості. У зв'язку зі зростанням частки індивідуальної роботи з кожним студентом викладачеві треба володіти вихідною інформацією про творчі можливості студента. Щоб визначити, яку інформацію можна одержати з діаграми профілю творчих якостей особистості та загального результату тестування, розглянемо діаграму профілю одного з найбільш поширених на сьогодні вимогливого («чистого») типу творчої особистості (студентка з рівнем розвитку творчого потенціалу вищим за середній: 119 балів (див. рис. 1)).

Із діаграми бачимо, що у студентки, крім вимогливості (9 балів), на досить високому рівні представлені такі особистісні якості, як цілеспрямованість, рішучість, енергійність, оптимізм, комунікабельність (8 балів). Ці якості, безперечно, важливі у процесі розвитку творчої педагогічної діяльності майбутнього вчителя початкових класів. Але у створенні продукту творчої педагогічної діяльності першочергове значення мають такі особистісні якості, як незалежність, гнучкість, здатність до конкуренції, новаторство. Рівень розвитку цих якостей – трохи нижчий за середній та середній (4–6 балів).

На основі таких діаграм можна створити програми особистісного розвитку кожного студента, залучаючи до цього психологічну службу, куратора групи і деканат факультету. Саме з допомогою психологів можна вибудувати таку індивідуальну програму, передбачити ті чинники взаємодії між студентами і викладачами психолого-педагогічних і профілюючих дисциплін факультету, які сприятимуть запуску специфічних функцій (когнітивної, діагностичної, процесуальної) підготовки майбутнього вчителя до педагогічної творчості у системі загальнопедагогічної підготовки вчителя початкових класів. Такий підхід, на нашу думку, забезпечує активну позицію студента в оволодінні діагностичною функцією підготовки до педагогічної творчості: студент уже на першому курсі опановує методики оцінювання власних творчих можливостей, потім – знання про рівень розвитку їх в учнів початкових класів; пізнає і усвідомлює власний рівень підготовленості до можливої педагогічної творчості, що забезпечується реалізацією когнітивної і процесуальної функцій підготовки на старших курсах у процесі вивчення спецдисциплін і спецкурсів. При цьому і викладач, і студент цілеспрямовано працюють над корекцією тих якостей студента, які є недостатньо сформованими і без яких студент у майбутньому не буде здатний до творчої педагогічної діяльності.

Наведений приклад профілю творчої особистості студента є одним із кращих варіантів (рівень розвитку творчих можливостей студентки вищий за середній). Починаючи з 2006 р., як показують наші експериментальні дослідження, перевагу на першому курсі має категорія студентів, у яких рівень розвитку творчих можливостей трохи вищий за середній (36,4%) і вищий за середній (36,4%). Корекція профілю творчої особистості таких студентів потребує не тільки створення програми саморозвитку в процесі

самоосвіти, але й індивідуальної роботи викладачів різних дисциплін з кожним із таких студентів. Така робота передбачена в умовах кредитно-модульної системи навчання. Впровадження системи роботи з підготовки студентів до педагогічної творчості в наших умовах значною мірою можливе лише завдяки особистому бажанню і власній ініціативі викладачів загальнопедагогічних і спеціальних дисциплін педагогічного факультету, оскільки годин на індивідуальну роботу із студентами навчальними планами не передбачено. Щоб позитивно розв'язати проблему навчання студентів педагогічної творчості в рамках загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя,

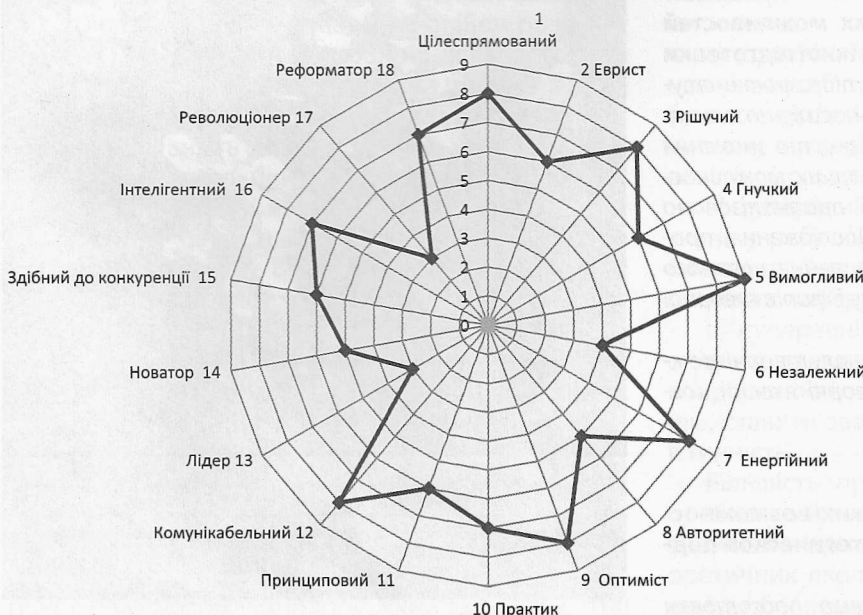

Рис. 1. Діаграма профілю творчих якостей особистості

необхідно здійснювати відбір абітурієнтів під час вступу до педагогічного ВНЗ на основі певного рівня розвитку педагогічної креативності або принаймні виявлення наявного рівня розвитку творчих можливостей особистості майбутнього студента та створити систему роботи викладачів педагогічного закладу, яка б забезпечувала проведення і керівництво індивідуальною діяльністю студентів, спрямовану на саморозвиток особистості.

Література

1. Андреев В.И. Пакет десяти тестов на оценку интеллигентности, конкурентоспособности и творческого потенциала личности / Валентин Иванович Андреев. – Казань, 1992. – 46 с.
2. Кисільова-Біла В.П. Роль особистісно орієнтованих педагогічних ситуацій у входженні майбутнього вчителя початкових класів у парадигму педагогічної діяльності з особистісною орієнтацією (на прикладі вивчення математики) / Валентина Петрівна Кисільова-Біла // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. / за ред. С.Д. Максименка. – Т. 7. – Вип. 21. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 97–104.
3. Лисовская В.А. Формирование творческого потенциала личности воспитателя в педвузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.0.01 / В.А. Лисовская. – К. : Киев. гос. пед. ин-т, 1984. – 20 с.
4. Моляко В.О. Психологія творчості та обдарованості: нові рубежі теорії і практики / Валентин Олексійович Моляко // Обдарована дитина. – 2007. – №7. – С. 2–3.
5. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості : [підручник] / Світлана Олександрівна Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.

Анотації

Валентина КИСІЛЬОВА-БІЛА

До проблеми розвитку творчих можливостей студента у процесі загальнопедагогічної підготовки

У статті розглянуто проблему підготовки студентів до творчої педагогічної діяльності, що є складовою загальнопедагогічної підготовки, та значення у цьому процесі рівня розвитку творчих можливостей студентів. Наведено дані та проаналізовано результати експериментального дослідження, проведеного у Криворізькому ДПУ, з виявлення наявного рівня розвитку творчого потенціалу і типів творчої особистості студентів.

Ключові слова: творчий потенціал, творчі можливості, педагогічна творчість, творчі якості особистості, профіль творчих якостей.

Валентина КИСЕЛЁВА-БЕЛАЯ

К проблеме развития творческих возможностей студента в процессе общепедагогической подготовки

В статье рассмотрены проблема подготовки студентов к творческой педагогической деятельности, которая является составляющей общепедагогической

ческой подготовки, и значение в этом процессе уровня развития творческих возможностей студентов. Приведены данные и проанализированы результаты экспериментального исследования, проведенного в Криворожском ГПУ, по выявлению уровня развития творческого потенциала и типов творческой личности студентов.

Ключевые слова: творческий потенциал, творческие возможности, педагогическое творчество, творческие качества личности, профиль творческих качеств.

Valentyna KYSILYOVA-BILA

On the problem of creative development of students in the process of general pedagogical training

The article deals with the problem of preparing students for creative pedagogical activity, which is a component part of general pedagogical training, and with the role of the level of students' creative potential in this process. The article gives the data and analyzes the results of experimental study which was done in Kryvyi Rig pedagogical university. The study illustrates the actual level of students' creative potential and the types of creative personality.

Keywords: creative potential, creative possibilities, pedagogical creative activity, creative qualities of a personality, creative quality type.

